

УДК [37-069](477):17.023.

Наталія Філіпчук,
м. Київ

РОЗВИТОК МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В УКРАЇНІ: КУЛЬТУРОТВОРЧІ ЗАСАДИ

У статті схарактеризовано потенціал музейної педагогіки в контексті проблеми оптимізації культурно-освітніх процесів в Україні. Акцентовано увагу на необхідності особливої уваги з боку навчальних закладів, наукових інституцій до популяризації музеїв, пошуку нових форм музейної педагогіки, що спрямовано на формування в суспільстві поважного ставлення до цінностей музейної культури, підвищенні її соціального статусу, вироблення позитивної мотивації у громадян, особливо молоді. Доводиться, що в освіті необхідне активне впровадження музейної педагогіки для подолання негативної усталеної практики відірваності культурного середовища від освітніх закладів.

Ключові слова: музейна педагогіка, культурно-освітні процеси, оптимізація діяльності музею, місія музею, культуровідповідність, естетизація.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується надзвичайною мобільністю, змінюючи всі сторони життєдіяльності людського суспільства, природного середовища, здійснюючи науково-технологічні прориви, водночас породжуючи нові виклики, ризики, загрози. Грандіозні цивілізаційні трансформації зумовлюють їх осмислення не лише в контексті наслідків, впливів на якість і прогрес людського буття, але й потребують об'єктивного оцінювання і прогнозування перспектив сталого розвитку держав і народів щодо їхньої безпеки та виживання. Проте навіть оптимальне й наближене до істини бачення реальної ситуації і сформовані науково обґрунтовані підходи для реалізації стратегічних завдань не спроможні забезпечувати якість життя, здоров'язбережне середовище, безпеку і розвиток людської спільноти.

За таких умов мають відбуватися присутні зміни в системі освіти, що торкаються всіх її ланок і функціональних напрямів. В основу нових теорій, концепцій закладаються цінності культурної традиції в найширшому її вияві. Адже реальний і

гуманістичний напрями освітнього розвитку потребують втілення у практику навчання і виховання як етичних, естетичних, громадянських ідеалів, так і технологічних, інноваційних, природничих знань в умовах постінформаційного суспільства. Людство має перебудовувати існуючі моделі соціальних взаємозв'язків відповідно до нових запитів часу. Тому виключно пріоритетним підходом державної культурної, науково-освітньої політики має стати ефективне використання музейної справи для суспільного блага. В освіті необхідне активне впровадження музейної педагогіки для вдосконалення навчально-виховного процесу, долаючи негативну усталену практику відірваності культурного середовища від освітніх закладів. Від держави як від основного суб'єкту культурної політики залежить, якою буде не лише якість художнього життя суспільства, але передусім наскільки оптимально в інтересах людини і нації творитимуться головні компоненти життєдіяльності і ментальності – світогляд, світосприймання, світовідчуття та формування загальнонаціональної картини світу та її поширення серед українських громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення специфіки співпраці представників наукових кіл, музеєзнавців і педагогів різних напрямів, актуальні ідеї музейної педагогіки в європейському і вітчизняному освітньому просторі дедалі більше привертають увагу освітян, науковців, працівників культури, громадськості, але наукові дослідження у вказаній галузі є фрагментарними. Хоча проблеми музеєзнавчої, історико-краєзнавчої, літературно-краєзнавчої, пам'ятко-охоронної діяльності (Н. Ганнусенко, О. Кушпетюк, О. Січкарук, М. Степаненко, В. Шевченко, М. Юхневич); реалізації виховного потенціалу музеїв (Ю. Ключко, М. Нагорський, І. Пантелійчук та ін.); функціонування музеїв у загальноосвітній і вищій школах (Л. Гайда, І. Лаксій, Н. Макарова, Ю. Омельченко) вивчалися, проте музейна педагогіка в наукових дослідженнях займає незначне місце.

Метою статті є обґрунтування потенціалу музейної педагогіки в контексті проблеми оптимізації культурно-освітніх процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку освіти нагальним завданням є розширення й удосконалення соціокультурного середовища, «окультурення» змісту освіти, інтеграція культурно-освітніх інституцій із метою посилення інтелектуального, морального, естетичного, духовного потенціалу навчально-виховного процесу всіх освітніх ланок. Для національної системи освіти ця проблема є особливо актуальною з кількох причин. По-перше, важливо нарешті позбавитися наслідків культурної колонізації українського освітнього простору, яка здійснювалася в періоди тривалої бездержавності, тотально ідеологізуючи й нівелюючи культурні вартості українського народу. По-друге, якісне реформування освіти має враховувати сучасні світові тенденції, спрямовані на активне впровадження до її змісту базових культурних моделей, які суттєво поглиблюють інтелектуальні традиції, демонструючи значущий вплив на розвиток переконань, ставлень особистості до навколишнього природного і соціокультурного середовища, власного «я». Саме тому основні європейські компетенції для навчання впродовж життя передбачають: обізнаність і самовираження у сфері культури; соціальні та громадянські навички. Вони є необхідними для громадянського суспільства, для особистої самореалізації та розвитку, активного суспільного життя, соціального солідаризму. По-третє, кризові явища в системі національної освіти, спричинені соціально-економічними, організаційно-педагогічними, політичними факторами, які привели до звуження в Україні інституційного, змістового впливу культури на якість навчально-виховного процесу, зумовлюють винайдення оптимальних підходів до пошуку й упровадження нових, а також усталених культурних моделей і концепцій.

У контексті сучасних подій культурологічна парадигма є особливо затребуваною, адже Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки охоплює передусім такі сфери: освіта; наука; культура та мистецтво; історія, вшанування пам'ятних дат та історичних постатей, краєзнавство; туризм [2].

Відомий учений-педагог І. Зязюн у період, коли розпочалися процеси руйнування виховної інфраструктури, писав про

причини загострення сучасної кризи дитинства: «І якщо раніше в мікросоціумі налічувалось до 10-15 суб'єктів, котрі тією чи іншою мірою працювали з дітьми, підлітками та молоддю, то сьогодні їх практично немає» [1, с. 301]. Для якісних змін в українській освіті, культурі дуже важливо в умовах фінансово-економічної і політичної кризи унеможливити скорочення мережі закладів, які покликані розвивати людину, її духовні та інтелектуальні багатства. Безцінними пам'ятками культури є музеї.

Музейна педагогіка асоціюється передовсім як галузь, що здійснює культурно-освітню діяльність, обслуговує навчальні заклади через контакти з учнями, студентами, педагогами. Цей напрям є традиційним щодо функціонування саме такої форми комунікації, налагодження контактів і діалогу музейної установи з людиною. Проте цієї усталеної форми культурно-освітньої діяльності недостатньо, щоб характеризувати музейну педагогіку. Важливим складником музейної справи є також науково-практична діяльність сучасного музею, зорієнтована на вивчення культурної спадщини, її історичного, наукового, пізнавального, виховного, практичного характеру, передачу художнього досвіду через педагогічний процес.

Виховання громадянина – ось найбільш значуща місія музею. Вона уподібнюється в історичному аспекті до ролі античного театру, в якому виховання громадянськості було стрижневою лінією творчості. Безперечно, музейне середовище вже само по собі має неабиякий педагогічний потенціал.

Музейна педагогіка стає реальністю, коли людина набуває статусу учасника музейної комунікації, а працівник установи в контакті з людиною не може не бути водночас і культурологом, і педагогом, і психологом, оскільки він розпочав діяти у складній моделі комунікації – «людина-людина». Ефективність педагогічної дії в музейному середовищі ставатиме кращою, коли зацікавлені суб'єкти надаватимуть їй цілеспрямованості, організованості й осмисленості.

Якщо розглядати проблему оптимізації місця музейної педагогіки в суспільному вихованні, в освітніх, пізнавальних, наукових процесах, необхідно розширити ареал бачення її сутності, враховуючи її культурно-освітнє, наукове, світоглядне,

практичне, цивілізаційне й громадянське призначення. Важливою є свідома синергія зусиль освітньо-наукових і музейних інститутів, спрямована на формування в суспільстві поважного ставлення до цінностей музейної культури, підвищення її соціального статусу, вироблення позитивної мотивації у громадян, особливо молоді. Адже в умовах інформаційного перенасичення, з одного боку, і звуженням в Україні можливостей для використання учасниками освітнього процесу культурної інфраструктури, – з іншого, негативні впливи мас-культури ускладнюють ефективну комунікацію. Традиційні способи мотивації відвідувачів часто не досягають бажаних результатів. Для того, щоб запропонувати «щось», треба володіти належною інформацією, знаннями про суб'єктів-відвідувачів музеїв. Тому важливим аспектом сучасної музейної педагогіки є вивчення ймовірної аудиторії, рівня її культурного розвитку, інтересів, запитів, бажань і суспільних мотивацій.

Потрібна системна взаємодія з конкретними структурами, щоб мати належну уяву про тих, хто використовує культурні послуги музеїв, а хто і з яких причин їх ігнорує. Від цього значною мірою залежатиме вибір музейних установ, зміст їхніх експозицій, програм, методик роботи. Успішна реалізація культурних, навчально-освітніх, наукових і практичних проєктів залежатиме не від епізодичних контактів, а від створення дієвої інфраструктури культурних, освітніх, громадських, самоврядних і владних інституцій, їхньої активної взаємодії, які базуються на суспільних та індивідуальних інтересах. Для цього передусім освіта має досконало володіти знаннями з історії музейної, музейно-педагогічної думки, а музейники – психолого-педагогічною культурою.

Оптимізація діяльності музеїв, насамперед культурно-освітньої, без вищеназваних аксіом унеможлиблюється. Це означає, що музейна педагогіка потребує міждисциплінарного підходу, систематизації знань із різних галузей. Така тенденція почала формуватися з часів епохи Просвітництва, коли раритети, колекції різноманітних кунсткамер, палаців і замків «вийшли» на орбіту публічності. Культура в широкому ціннісному контексті ставала доступнішою для Людини. Кожен наступний поступ

людства на шляху утвердження прав і свобод сприяв суспільній мотивації до пошуків, збереження, вивчення і пошанування пам'яток матеріальної, духовної, інтелектуальної культури. Естетичні, етичні, культурно-історичні інтереси Людини стали визначати сутність її буття. Їх задоволення відбувалося також у сфері музейної культури, яка сформувалась як нова галузь публічного спілкування.

Функціонування музеїв різних напрямів відбувалося в часи й епохи, які характеризувалися багатоманітністю форм державного і політичного правління, ідеологій, цивілізацій і культур. І щораз музейна справа використовувалася в геополітичних, ідеологічних, класових інтересах, міждержавних відносинах. Чим демократичніший був суспільний устрій, тим гуманнішим був зміст музейної діяльності. Але попри всі декорації і декларації музей (навіть приватний) ніколи не припиняв відігравати важливої політичної, ідеологічної ролі для конкретної держави, нації, правлячої касті. Часто художні цінності, історична істина, естетичні ідеали змушені були відходити на задній план, задовольняючи сумнівні «вартості» панівних для певного часу і режимів ідеологем. Кожна епоха і конкретна ступінь цивілізації диктували світоглядні, раціональні й почуттєві норми сприйняття музейних експонатів, інтерпретації їхньої ролі та призначення.

Очевидно, не варто надмірно переоцінювати ідеологічні й політичні впливи на характер музейної справи, зокрема й музейну педагогіку. Проте необхідно враховувати позитивний і негативний вплив цих явищ залежно від гуманності політичних і соціальних замовлень, які висуваються державою та суспільством. Хоча більшість країн в епоху просвітницького періоду розвитку музейної справи впроваджували переважно німецьку школу музеєзнавства, в основу якої покладено ідею музею як нового інституту освіти, що мав змістовно впливати разом із університетами, академіями, школами, гімназіями, ліцеями на суспільний прогрес, кожна держава вибудовувала своєрідну систему згідно з власними інтересами, особливостями й можливостями.

Водночас формувалися й певні універсальні цілі в діяльності цих нових феноменів культури. Освітня, культурно-історична, естетична, пізнавальна функції ставали практично домінуючими пріоритетами для країн і народів світу. У ряді держав їм була уготована роль консолідаторів нації, будителів народного духу, інститутів національної пам'яті, оберегів і творців національної душі. Музей перетворювався на соціальний інститут, який був не лише місцем збереження, обліку та вивчення пам'яток культури. Йому відводилися важливі функції науково-просвітницького, освітнього, ідеологічного, державотворчого характеру, виконуючи паралельно як специфічні професійні завдання, так і широкі просвітницькі, етичні, естетичні та громадянські зобов'язання. Музеї діяли як своєрідні центри духовної, інтелектуальної культури, патріотичного виховання народу. Природа буття людства, інтереси національних держав, прагнення сучасних поколінь зберегти пам'ять предків для кращого розуміння майбутнього зумовили необхідність формування нової галузі в музеєзнавстві й освіті – музейної педагогіки.

Робота з людиною через діалог, суб'єкт-суб'єктність процесу пізнання особливо актуалізується в часи нинішні, які характеризуються тенденцією до зростання криз у всіх напрямках життєдіяльності людства, яке безперервно веде боротьбу не тільки за прогрес, але й за виживання. Саме з цих причин «олюднення» особистості, націй і держав культурою має розглядатися як першочергове суспільне завдання. Незважаючи на природно-історичну різноманітність світу, слід визнати універсальність обов'язку, що «всі культури і цивілізації здатні внести свій доробок у сталий розвиток» для життя в гармонії з Людиною і Природою. Для цього народи і держави мусять визнати гуманну ідеологічну концепцію, яка спирається на цінність бути «відповідальним за все живе». Порятунком власної душі, культури й історії, традиції та ідеалів кожного народу є аксіомою і цивілізаційним правилом для сучасного світу. В Україні, яка переживає сьогодні складні випробовування у боротьбі за свою свободу, незалежність, державність, соборність і гідність, доступ Народу до національної культури, національної

пам'яті та правдивої історії стає чинником національної безпеки, оскільки від цього значною мірою залежатиме рівень патріотичного і громадянського виховання, зростання національної свідомості, особистої і державної гідності нації. Держава і музеї, щоб консолідувати суспільство, мають говорити із своїм народом однією мовою.

Використання потенціалу культурної та історичної спадщини України в навчально-виховному процесі актуалізує ідеї музейної педагогіки в освітньому просторі. Про це свідчить організація багатьох напрямів науково-методичної роботи з проблем місця й ролі українських музеїв: у національно-патріотичному вихованні молоді; в удосконаленні змісту і якості освіти; у формуванні громадянського суспільства. Кафедри педагогічних університетів, їхня співпраця з державними музеями регіону, інститути післядипломної педагогічної освіти, музеї при навчальних закладах, мережа краєзнавчих гуртків сприяють удосконаленню професійного рівня педагогів і відіграють помітну роль у посиленні суспільно-виховного потенціалу. Реальним науково-організаційним і просвітницьким центром для музейних педагогів, науковців, студентів і учнів, громадськості позиціонує себе Педагогічний музей України НАПН України, де було здійснено перші кроки до створення Асоціації керівників музеїв при навчальних закладах України. Принципи музейної педагогіки впроваджують такі фахові видання, як: «Позашкілля», «Краєзнавство. Географія. Туризм», «Шкільний світ», «Основа», «Справи сімейні». Серед них варто відзначити Всеукраїнський культурологічний тижневик «Слово Просвіти», який презентує педагогам, громадськості, батькам унікальні матеріали про видатних постатей української культури, освіти, науки, методичні рекомендації, сценарії, розробки музейних уроків, заочні подорожі по музеях міст і сіл нашої держави.

Висновки. Музейна педагогіка потребує вдосконалення навчальної, просвітницької діяльності кафедр і науково-дослідних лабораторій, музейно-педагогічних і наукових центрів, які б стимулювали використання інноваційних педагогічних

технологій із залученням музейних колекцій, узагальнювали національний і зарубіжний досвід використання культурної музейної спадщини для виховання нації і зміцнення держави. Ефективне використання потенціалу музейної педагогіки має цікавити не лише науковців, педагогів, працівників музеїв і окремих представників громадськості. Необхідна синергія і системна взаємодія всіх інститутів влади, органів місцевого самоврядування, громадянського суспільства для виховання громадянина-патріота України, його духовності, моральності, інтелектуальності на основі національних культурних надбань українського народу. Музейна педагогіка в цьому сенсі здатна відігравати помітну роль ефективного суспільного інструменту.

Список використаної літератури

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. / Іван Зязюн. – Київ : МАУП, 2000. – 312 с.
2. Музиченко Я. С. Активні й інтерактивні освітні технології в музейних програмах для дітей / Я. С. Музиченко // Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи : матер. П'ятої наук.-практ. конф. (28-29 вересня 2017 р., м. Київ) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – Київ : Талком, 2017. – С. 63–65.
3. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/>
4. Топилко О. В. Основні форми і методи роботи з дитячою і підлітковою аудиторією в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику (з практичного досвіду відділу музейно-освітньої роботи) / О. В. Топилко, Т. К. Белоусова // Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи : матер. П'ятої наук.-практ. конф. (28-29 вересня 2017 р., м. Київ) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – Київ : Талком, 2017. – С. 5–9.

Natalia Filipchuk

DEVELOPMENT OF MUSEUM PEDAGOGY IN UKRAINE: CULTURAL PRINCIPLES

The article describes the potential of museum pedagogy in the context of the problem of optimization of cultural and educational processes in Ukraine. It has been emphasized that educational institutions, scientific institutions must pay special attention to popularize museums, and the search for new forms of museum pedagogy, aimed at forming a society with a respectful attitude to the values of museum culture, and increasing its social status by means of development of citizens' positive motivation, especially the youth. Museum pedagogy is primarily associated with the field of cultural and educational activities, which serves the school, educational

institutions through contacts with pupils, students, and educators. This trend is traditional in the functioning of this form of communication, establishing contacts and dialogue between a museum institution and a person. The author argues that this established form of cultural and educational activities is not enough to give a description of museum pedagogy. An important component of museum work is also scientific and practical activity of a modern museum, focused on the study of cultural heritage, its historical, scientific, cognitive, educational, practical features, transfer of artistic experience through the pedagogical process. It has been determined that the education of a citizen is the most important mission of the museum. Museum pedagogy becomes a reality when a person acquires the status of participant in museum communication, and an employee of an institution, having come into contact with a person, can not be a culture educator and a teacher and a psychologist simultaneously, as he began to act in a complex social model of communication "person-person". It turns out that in education an active introduction of museum pedagogy is needed to overcome the negative stated practice of isolating the cultural environment from educational institutions.

Keywords: *museum pedagogy, cultural and educational processes, optimization of museum activity, museum mission, cultural correspondence, aesthetization.*

References

1. Ziaziun, I. A. (2000). Pedahohika dobra: idealy i realii [Pedagogy of goodness: ideals and realities]. Kyiv: MAUP, 312.
2. Muzychenko, Ya. S. (2017). Aktyvni y interaktyvni osvritni tekhnolohii v muzeinykh prohramakh dlia ditei [Active and interactive educational technologies in museum programs for children]. Proceedings from Muzeina pedahohika – problemy, sohodennia, perspektyvy. V International Scientific and Practical Conference (28-29 veresnia 2017). Kyiv: Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk, Talkom, 63-65.
3. Stratehiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi na 2016-2020 roky. Available at : <http://www.president.gov.ua/documents/>
4. Topylko, O. V., Belousova, T. K. (2017). Osnovni formy i metody roboty z dytiachoiu i pidlitkovoio audytoriiu v Natsionalnomu Kyievo-Pecherskomu istoryko-kulturnomu zapovidnyku (z praktychnoho dosvidu viddilu muzeino-osvitnoi roboty) [The main forms and methods of work with children and adolescents in the National Kyiv-Pechersk Historical and Cultural Reserve (from the practical experience of the department of museum and educational work)]. Proceedings from Muzeina pedahohika – problemy, sohodennia, perspektyvy. V International Scientific and Practical Conference (28-29 veresnia 2017). Kyiv: Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk, Talkom, 5-9.

Одержано 15.09.2017 р.